

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

PETNEKI ÁRON

Arszlánnó a promenádon *Ladislao Seuerinensi sexagenario*

Már Oidipusz is tudta – szerencséjére –, hogy az emberi életkorokat a térbeli mozgás sajátossága jellemzi a legjobban. Midőn a négykézláb horizontja megváltozik két lábon láthatóvá, még csak bizonytalanul totyogunk, majd növekedve mindinkább a rohanás a tempónk. Messzi, néha délibábos célokat követünk, vagy csak az orrunkig látunk, de nem nézünk körül. Aztán eljön az érett férfikor, amikor lelassul ugyan a mozgás tempója, ám a séta közben egyre több a megfigyelés, elkezdjük látni magunk körül a világot. Most egy ilyen kellemes sétára és nézelődésre invitálom az ünnepeltet és az olvasót.

Persze a sétálás közben nem maradhatunk meg pusztán a kikapcsolódás szintjén: a séta manapság már tudományos vizsgálatok tárgyává is lett. Az egyik megközelítésben a koreometrika foglalkozik vele, ami azt vizsgálja, hogy az egyes kultúrákban milyen okoknál fogva gyorsul fel avagy lassul le az emberek mozgása, és ennek milyen konvencionizált ritmusai vannak.¹ A másik vizsgálati szempontot a társadalomtudósok követik. Az újkorban megnő a nyilvános térhasználat jelentősége, hiszen a köztér elvileg és jogi értelemben mindenki számára korlátlanul hozzáférhető, birtokba vehető.² A 18. század végén és a 19. század folyamán az utcai séta, a promenádon való vonulás, a korzózás a társadalmi érintkezés – ám egyben az önreprezentáció – napi rituáléjává válik. Mindezzel egy 2000-ben rendezett bécsi kiállítás és a hozzá kapcsolódó szövegkönyv foglalkozott.³

1 KUNT Ernő, *Fotoantropológia: Fényképezés és kultúrakutatás*, Miskolc, 1995, 25. – Ennek a specializációnak a megteremtője, Alan Lomax (1915–2002) eredetileg népzenekutató volt, többek között ő hozta létre a Kongresszusi Könyvtár amerikai népdal-archívumát. A néptánc, illetve az énekelt balladákat kísérő mozgás alapján kezdte meg a koreometrikai kutatásokat. Vö. Alan LOMAX – Irmgard BARTENIEFF – Forrestine PAULAY, *Choreometrics: A method to the study of cross-cultural pattern in film* = Research Film, 1969, 515–517.

2 GYÁNI Gábor, *Hétköznapi Budapest: Nagyvárosi élet a századfordulón*, Bp., 1995, 9.

3 *Nichts tun. vom flanieren, pausieren, blaumachen and müssigggehen*, Wien, 2000, 9. Juni bis 5. November 2000, Begleitbuch and Katalog, 116. (Kataloge des Österreichischen Museums für Volkskunde Bd. 75) – A sétáról és a korzóról szóló két esszét Christian RAPP írta, *uo*, 31–41.

Sétánk helyéül ne a nagyváros tülekedését, hanem egy jóval nyugodtabb helyet válasszunk. Menjünk fürdőre! A fürdőhelyek a 18. századtól kezdve sajátos szerepet töltenek be a társadalom – különösen a közép-európai társadalom – életében: egy feudális világban a polgári életvitel első csírái itt szökkennek szárba. A természetben feltörő gyógyforrások körül kiépült fürdőhelyek legtöbbje távol esik a nagyvárosoktól, aránylag szűk területen kell kiépíteni fürdőházat, ivókutat, vendéglőt, szállodát, parkot – és nem utolsósorban sétateret. Így aztán távol a „fesz és pöftől” mindenki egy helyen van: arisztokrata, hivatalnok, kereskedő, tanár és művész, keresztény és zsidó, magyar, német, román, lengyel, férfi, nő, gyerek – egyszóval mindenki, s az etikettet senki sem veszi – nem is veheti – oly szorosan, mint egyébkor. Nem véletlenül jegyzi meg Vahot Imre egy tátrafüredi fürdőlevelében: „hogya ne szorulna ki hát innen a civilisatio ferde kinövése: a természetlenség, az álarcos bontóniség (bonfordiság); és ugyan mit keresne itt a nagyvárosi túlzott fényűzés, hol még a gróf is csak fabódékban kénytelen magát meghúzni, s ugyanazt kell ennie és innia, mit a legutósó szerény polgár kap a házigazdától.” Majd így folytatja: „Az itteni fürdői élet általán véve igen házias színezetű; az, hogy itt mintegy a természet pusztá kebelén sátorozik az ember, az, hogy itt mindenki együtt eszik, egy fődél alatt mulatoz, együtt tesz kirándulásokat, és hacsak élvezni akarja az ittlétet, senki nem szigetelheti el magát a többitől, – úgy egybeolvasztja, úgy összeszoktatja még a legkülönbözőbb rangú, és érdekű egyéneket is, hogy itt mindenki kénytelen a köztársasági szellem egyenruháját önmagára öltetni, legyen ő herceg, vagy gróf; különben e demokratikus körben meg nem él.”⁴

Persze akadnak olyanok, kik az ilyenféle demokratikus elveket egyáltalán nem osztják. Erre panaszkodik Balatonfüreden dr. Szabó Dávid 1838. július végén: „Drága a sétaterén sokaktól csak egy szócska, egy pillantás is, – mi szerént sok Nagys. és Tek. Asszonyság és Kisasszony, és Nagys. Tek. uraság olly aristocratai szigorúsággal tiltja az idegennek a legtisztelester közelítést is, szorosan zárkózván jól ismert köréhez, mellyben talán – hite szerint nem jó érintésbe ollyannal, kinek csekélysege az ősoktól szerzett fényre homályt lehelhetne, a mitől az idegenhez közelítésben fél. Véleményem szerint, csak úgy lehetnének a fürdők egészség és vidámság forrásai, ha oda csupán az embert, nem pedig gyakran kizárólag annak hiú csecsebecsét akarnók vinni.”⁵ Kossuth Lajos híres fürdőlevele 1842 júliusából még keményebben ostorozza a füredi társaság belső viszonyait. „Mondják: Füreden a társalgási hangulat feszes, gógös, különözgető; és valóban az a csömörletig.”⁶

4 VAHOT Imre, [*Fürdőlevelél Tátrafüredről*] = *Pesti Divatlap*, 1846, 931–932.

5 *Panaszok, javítások s szépítések javalatoznak jegyzőkönyve*, 68v lev., Pannonhalmi Főapátság Levéltára. – Ezúton mondok köszönetet Póto Jánosnak, aki a panaszkönyv fotómásolatát rendelkezésemre bocsátotta. A kéziratból nagyon töredékes adatokat közölt KULCSÁR Adorján, *Százéves balatonfüredi panaszkönyv: Adatok a füredi játékszín történetéhez*, ItK, 1941, 183–185.

6 LUKÁCS Károly, *Kossuth Lajos a Balatonért*, Siófok, 1948, 2. (Siófoki Füzetek 5.)

Pedig a kortársak a fürdőhelyen való ismerkedést általában könnyebbnek ítélik: itt az ember még akár magát is bemutatathatja, ami másutt neveltlenségnek számít.⁷

A sétának elsősorban a fürdő központi helyén fakadó gyógykút közelében kialakított sétatér ad helyet. Eredeti célja azonban nem a szórakoztatás, hanem az orvosi előírások: a vizet a kúrára érkezett vendégek lassan, kortyolgatva isszák, így nagyobb a gyógyhatás.⁸ Miután a kúra független az időjárás szeszélyeitől, a külhoni fürdőhelyek (pl. Karlsbad, Marienbad) mintájára néhány helyen (pl. Pöstyén) nálunk is épül kolonnád, melynek teteje alatt nyugodtan sétálhatunk a szabad levegőn még esőben is.⁹ A sétatér, a kút körüli szabad terület, az idővel facsetekkel beültetett promenád a társasági élet legfontosabb pontja, hiszen itt alakul ki és itt folyik a kommunikáció. Az ismerkedés hamarabb túl lehet esni, mint egyebütt, a közönség izgatottan várja a postakocsi, a gyorsparaszt – vagy Füreden a gőzhajó – érkezését, s rögtön szemügyre veszi az új vendégeket. Külföldön már rég dívik a fürdőlisták intézménye, amikor Füreden még maguk a vendégek követelik az érkezők nevének publikussá tételét (pedig annak idején a józsefi rendeletek között ez is szerepelt, persze sokkal inkább rendőri és egészségrendészeti szempontok miatt). A fürdőigazgató Écsy által kiadott s a veszprémi Jesztány Totth János által nyomott „*A t. cz. Balaton füredi fürdő uraknak*” névsorát 1839-től már nyomtatásban is kézbe vehetik – nemcsak a „fürdő urak”, hanem a hölgyek is. (Mint ahogy a hölgyek is szerepelnek benne, ha férjük nélkül érkeztek.)

Mi is keressünk ismeretlen ismerősöket, s válasszuk ki séta közben szemlélődésünk tárgyát, s ez ki lenne más, mint a nő? S bár megmaradunk a szemlélődésnél, azért tapasztalataink egy részét a *gender studies* szempontjaival is magyarázni tudjuk.

7 Vö. VÖRÖSMARTY Mihály, *A füredi szívalászat* = VÖM, 13. köt., *Beszélyek és regék – Ezeregy-éjszaka 1. füzet*, s. a. rend. SOLT Andor, Bp., 1974, 92.

8 Emiatt aztán többen kifogásolják, hogy a sétatér közelében nincs árnyékszék. Füreden a forrás közelében fel is épül, ekkor a kúthoz kirakott panaszkönyvben többen felemlítik a „félreeső hely” lombokkal való eltakarásának szükségességét. Vö. *Panaszok...*, 74. lev.

9 Fischel HARTWIG, *Brunnentempel und Kolonnaden in den böhmischen Bäder* = Kunst und Kunsthandwerk, 20, 1917, 11–12. 429–446. – A 19. század első felében épült hazai fürdőkről: ZÁDOR Anna – RADOS Jenő, *A klasszicizmus építészete Magyarországon*, Bp., 1943, 201–202, 356–357, 131–133. ábra. – Füreden 1837-ben a panaszkönyvben „egy földött Tornácznak vagy is menedék helynek eses időkbe igen hasznos és Czel erányos fel állítását ohajjtya a Közönség”. *Panaszok...*, 26. Lev. – Nem sokkal később CZINDERY ezt jegyzi be: „Mivel gyakran meg történnend, hogy szél, esső és rosz idő, vagy az arnyék nélküli séta téren a nap sugárai a sétálást akadályozzák, nagy köszönetet érdemelne a Földes Uraság, ha a kuthoz közel egy 4 v 5 öl széles és elegendő hosszú teremet oszlopokra és ablakokra építtetne, a hol a víz ivok rosz időbe a szükséges sétálást meg tehetné, és délután a Társaság öszve jöhetne, meg az estvéli hüvesebb idő szabad ég alatti létet meg engedni.” *Uo*, 53v lev.

A hölgyek számára a láttatás legalább olyan fontossággal bír, mint a látás. Dessewffy József a Döbrentei Gábor kívánságára megírt *Bártfai levelek* című munkájában leszögezi: „Nem mind szentek a bártfai fürdőbe gyülekezők.” Ide tartoznak a „piperéskedőnek”.¹⁰

A társaságot, sőt a társaság középpontját kereső nő talán legkarakterisztikusabb típusát, amely minden fürdőhelyen föllelhető, Nagy Ignác örökíti meg. Jellemrajza a Császár-fürdői „arszlánnőről” az 1840-es évek elejéről származik. Mindenfajta kommentár nélkül érdemes magát a szöveget hosszabban idézni, hiszen igen találó (s némileg időtálló) a gúnyba csomagolt megfigyelés:

Az arszlánnó tehát mindenek előtt sétál, s megszokott társaságával találkozván, holmi semmiségekről cseveg, vagy a zenére hallgat, a mennyiben tudniillik kedvet érez magában rossz zenére figyelmezni, mely arra látszik rendeltetve lenni, hogy a vendégek jó kedvét lehetőségig megrontsa. Séta közben a kúthoz megy az arszlánnó, s megtölteti poharát a kénbűzű vízzel, épen nem azért, hogy igyék, hanem, hogy többször ismételhessen, mikép e kiállhatlan zamatu vizet a világ minden kincséért sem bírná meginni. Az illy megjegyzés igen egyszerűnek látszik ugyan, de azért mégis megböcsülhetetlen becse van, mert száz meg száz igen kellemes ismeretség megkötésére szokott alkalmul szolgálni. A fürdő udvara mellett kert is van, melly némellyek állítása szerint arra rendeltetett, hogy a benne sétáló emberek, ha árnyékot keresnek, jobban ki legyenek a nap égető sugarainak tetetve; mi ellenben azt hisszük, miképp e kert azért nyitattott meg, hogy a valódi nemes vendégek, kik tudniillik fizetni nem akarnak, mindig oda menekülhessenek midőn a zenészek kéregető körjárást tartanak az udvaron. A többször ismételt kertben, melly, mellesleg legyen mondva, épen úgy érdemli meg e díszes elnevezést, mint az alföldi mocsár az országútét, az arszlánnó is megfordul néhányszor; azonban alkalmasint nem azért, hogy a fizetést kikerüje, mert őt semmi tekintetben nem mondhatjuk fősvénynek; hanem csupán azért, hogy a kertben szabadabban lenghesse kék kalapfátyolát a Duna hullámairól átröppenő szellő.

És ugyan mért sétálgat annyit a császárfürdő udvarán és kertében a középosztályú arszlánnó?

Mert ezt a divat úgy hozza magával. Aránylag igen kevés e fürdőben azok száma, kik elveszett egészségüket is örömet kockáztatják, csak hogy fényes öltözeteiket bámultathassák s szeretetteljes gyöngéd megjegyzéseket tehessenek embertársaikról. A nehéz selyemruhák suhogása egy kis vihar zúgásával is fölér, a kalapokról legalább is négy megye korteseit lehetne tollakkal ellátni, s a nyakláncok és karperecek becse hat közepeszerű csődületet szüntethetne meg. Hátha még a haszontalanul elfecsérelt idő becsét akarnók fölszámítani! Úr isten, hiszen azzal Pesttől Debrecenig olly csatornát lehetne ásatni, hogy három gőzös is kényelmesen haladhatna el rajta egymás mellett.¹¹

10 DESSEWFFY József, *Bártfai levelek*, Sárospatak, 1818, 200.

11 NAGY Ignác, *Az arszlánnó = Uő, Torzképek*, 2. kiad., 3. rész, Budapest [így!], 1844, 109–110. (Nagy Ignac munkái 6.)

Vannak persze olyanok is, akik nem óhajtanának mindjárt a figyelem középpontjába kerülni. 1841-ben egy soproni kisasszony, zadjeli Schlachta Etelka anyjával együtt érkezik Füredre. A mama elhatározza, hogy lányának rendkívül jó partit csinál, és minden „jobb embert” figyelemre méltat. Már útközben kényszeríti lányát, hogy a veszprémi fogadóban egy gazdag birtokosnak vélt ifjúra bájosan mosolyogjon. „Hallá, hogy birtokos Somogyból. Már kezd speculálni! Lesz a kihívó szemeknek dolguk!” A pincér azonban elárulja, hogy valójában csak komáromi kereskedő az illető. Erre aztán a mama „Na ugyan megdöbbsz!” Amint elhelyezkedtek Füreden, az anya első dolga a promenádra irányítani leányát, holott az rosszul érzi magát. „[1841. július] 16kán valódi péntek! Ugyan rossz kezdet! Nem akartam ma kimenni – pénteken semmit sem kezdek! – azonban Anyám akará. Kipakoltam s nyilván ez, a három hét ólta álmatlan éjek, az irritatió vasárnap olta – mind az okozhatá, hogy d. u. rosszúl lettem. Nem segített semmit! – Nem fűzhetém magam be. – Anyám gonoszsága annyira ment, hogy sírt; annyira, hogy sértéseire mind inkább rosszabbul lettem – fehér felső köntösömet húzám, a selyem écharpe-ot vettem – s Isten neki! mivel nem leheté máskép – csak ki tántorogtam! A kioszkba mentünk, de fagyaltot nem ettem, a sétán nem volt szép világ. Kedvetlen vagyok legfőbb mértékben.”¹²

Pedig ha tudná, hogy néha nemcsak fölösleges, hanem veszedelmes is lehet a nagy igyekezet: „Fürdőben hirtelen kötünk ismeretséget, s épen olly hirtelen feledjük is azt, rögtön szerelmesek leszünk, s rögtön ismét más virágra szállunk, sőt még elveinket is homlokegyenest változtatgatjuk.”¹³

Az urak gondosan szemügyre veszik a „virágokat”, néhányan meg „katalogizálják” is a fürdőn időző szépnemet. Ennek eléggé ritka, ám autentikusnak ítéltető forrása a privát levelezés, s még inkább a naplók. Az ifjú Tasnádi Nagy Gusztáv 1846-ban az előpataki fürdőn rokonaival találkozik, Milinek, egy korábbi imádottjának, nem meri megvallani szerelmét, viszont szorgosan keresi más leánykák társaságát is: „Volt itt is egy leányka Hunyad megye Déva vidékéről, szép és mivel. – Tury Mari és Gyárfás Klári is szépek, – de szép külségöket, emeli é? szép lélek nem tudom! – Benkő Poletin szintén nem érdektelen kis leány, zongoráz, énekel, beszél franciául, könnyük, minők rendesen a korunkbeli divat nők szoktak lenni.”¹⁴

Az ilyen leszólásban azonban nem annyira a sztoikus életbölcesség, mint inkább a „savanyú a szőlő”-effektus érezhető.

12 ZADJELI SCHLACHTA Etelka *naplója*, XII. köt., 1841, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. 39v és 40r levél. – A teljes naplót ennek az egy kötetecskének a kivételével kiad. CSATKAI Endre: Soproni Szemle, 1944. – A kiadatlan füredi szöveget nemrég KATONA Csaba publikálta. SCHLACHTA Etelka: „Menj, menj leány, vegyűlj a multságok zajába”, [közread., bev., jegyz. KATONA Csaba, Soproni Szemle, 2002:2, 126–145. és 2002:3, 256–276.

13 NAGY Ignác, *Nagyságos asszony és lyánya*, Pécsi Aurora, 1843, 128–129.

14 TASNÁDI NAGY Gusztáv, *Napló*, 1846, Kézirat, Endrei Walter gyűjteménye.

A fürdőn persze nem csupán „szép külségű”, „nem érdektelen” hölgyek kúrálják magukat. Feltűnnek igazán antipatikus nőalakok is, akiket a társaság hamar kiközösít. Mintha csak egy Jókai-regény gonosz, öntelt alakja jelenne meg Horváth János 1849-es rohicsi naplójában: „június 30. Mily csúnya bűn légyen a gőg azt a jelen fürdőbe levő egyik igen tisztelt barátunknak szerencsétlen nője tudatja velünk – ösmertük a jámbornak egész családját és mondhatni nem messze esett az alma a fájától, – ösmertük őtet is még leánykorába, – akkor is utáltatott, de most az esztelenségig menő gőg – már megvettetik – szerencsére silánynak találja a publicumot, és azért majd egész nap szobáját őrzi, – ha pedig még is meg alázza magát és valamely körbe megjelen, – az egyszerre úgy meg szokott ritkulni, hogy csak a székek társaságába leli magát a bűzös lény.”¹⁵

Az ismeretségek többsége azonban ennél jóval szívélyesebb. A sétaterrek kellemei, a csavargós erdei utak, a füredi szívhalászat (melynek még városligeti utánzata is támad!)¹⁶ gyakran meghozzák gyümölcsüket s az áldozatot Hymen oltárán. „Bártfa egy kis világ, hol május hónaptól szeptember végeig legszebb ismeretségeket s tapasztalásokat tehet az ember. Visszanyerheti elvesztett egészségét, de elvesztheti helyette szívét, de csak igya szorgalmasan a gyógyvizet, szive is meggyógyulhat, hány illy szivbaj lőn itt megorvosolva, s hányszor távozik az igénytelenül megjött serdülő hajadon, mint reménybeli kedves ara vagy a vigasztalhatatlan özvegy, mint szeretett mátká, sőt hány boldog házasság nem kötöttett itt...”¹⁷ Ugyancsak itt, Bártfán nyílik lehetősége a büszke vőlegénynek, hogy jegyese arcvonásait megörökíttethesse, ahogy erről Dessewffy tanúskodik: „Bétsbül, Pest-rül, Tirolbul, Csehországbul gyűlnek ide a kézművesek, kereskedők, kalmárok, sőt művészek híjával sincs e fürdőhely. Amott mutatja képeit a festő s ajánlja ecsetét a mátkát megörökíteni akaró szeretőnek...”¹⁸

Kazinczy szüleit is a fürdőhely társas élete hozza össze. Kazinczy József Dráveczky László óbester által ismerte meg Bossányi Zsuzsannát. „A nagyváradi püspöki hévizeknél történt első meglátások; ott tétetett az első bejelentés, melyet aztán Ér-Semlyénben 1758. június 19-én az eljegyzés és az esketés, végre szeptember 29-én az összekelés követett.”¹⁹

Néha tragikus véget ér a fürdői eljegyzés: Tisza István (a hasonló nevű miniszterelnök egyik felmenője) 1790-ben egy tábornok leányát jegyzi el egy Trencsén megyei fürdő-

15 HORVÁTH János, *Három Holnapom 1849ben*, Kézirat, Pécs, Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Osztály, I, 74, 302. – A magyar határhoz közel eső stájerországi Rohicson (Rohitsch-Sauerbrunn, ma: Rogaska Slatina, Szlovénia) 1849 nyarán igen sok magyar vendég volt, itt próbálták kihúzni a háborús időket.

16 *Tomala megint egy népiünnep tervével foglalkozik*, Pesti Divatlap, 1847, 34. sz., aug. 19., 1089.

17 MEDVE Imre, *Bártfa és a bártfai fürdő = Magyarország képekben: Statistikai és történeti, föld- és népismei gyűjtemény, huszonnégy eredeti képpel*, kiad. VAHOT Imre, *Magyarföld és népei eredeti képekben: Föld- és népismei, statistikai és történeti folyóirat*, Pest, 1846, 3.

18 DESÖFI József [DESSEWFFY József], *Bártfai levelek*, Sárospatak, 1818.

19 KAZINCZY Ferenc, *Özvegy Kazinczy Józsefné, született Bossányi Zsuzsanna emlékezete*, Sárospatak, 1813. – Közölve: KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon*, Bp., é. n., 195.

helyen. Az újdonsült vőlegény a kézfogó után a pozsonyi országgyűlésre siet, ahol azonban nemi betegséget kap. Emiatt aztán elmarad az esküvő. A bánatában megzavarodott Tisza nem akar tovább élni, s elvágja saját nyakát.²⁰

Persze nem kell feltétlenül a pozsonyi diétára mennie annak, aki ilyen veszélyeknek akarja magát kitenni. Dessewffy József a *Bártfai levelek*ben óva int a kihívóan viselkedő leányoktól: „Nem sütik le úgy fejöket, mint hajdan, hanem oly csintalanul kacsongatnak szemeid közzé. [...] Drágább most a rózsa, a tejfel, a szamóca, de olcsóbb a csók, azonban veszedelmesebb...”²¹

Bártfay László 1838 júliusában Vörösmarty társaságában néhány napra Füredre rándul, s séta közben nem kis meglepetés éri:

Vörösmarty fürdeni ment a Balatonba (deszkából ott is készítettek fürdőket), én pedig Lendvay színésszel a fürdő feletti dombon elvonuló s angoly park módra idomított erdőcskébe sétálni menék. – A kanyargó árnyas utakon több sétálóval találkozáink két tisztességesen öltözött korosabb asszonnal is, kik között egy gyönyörű arcú leányka lépdelt, viritó színekkel s ragyogó szép szemmel, rózsa szín mantillában. Elhaladván mellettök, dicséretre fakadtam, mert valóban a lány hódító arcú volt. – Lendvay megsúgá: hogy a két asszony kereskedik, s a leány pedig portéka, s azt árul, amit megvásárolni nem lehet. Hallám később, hogy a posta ház teli van kéjlányokkal: Pestről mindenféle színű, korú és szőrű egy sereg jöve oda. – Ezeknek a sétahelyen csak akkor szabad megjelenniük, amidőn a becsületes dámák onnan eltakarodnak, azaz olyanok, kik nyilván nem ismeretesek arról, hogy a postaházba tartoznának.²²

A fürdőhely kétes hírvű hölgyei nem mindig érkeznek a bűnös Budapestről, néha a helyi erők is tökéletesen megfelelnek a kívánalmaknak. Nagy Ignác elbeszélésének két hőse a buziási fürdőn próbálja elűzni unalmát. Hogy aztán ők mit értenek a parasztlányok között terjesztett felvilágosodás alatt, az olvasóra bízuk: „Hát mi ketten mihez kezdjünk, hogy az idő teljék? kérdé Károly... »Tartsunk szemlét a buziási oláh fáták fölött.« (...) Egyébiránt a buziási oláh szépek nem oly durvák, mint más helységekben, hanem pallérozottabbak s engedényesek, mit a vendégek által köztük terjesztett felvilágosodásnak tulajdoníthatni.”²³

20 D'ARTAGNAN [VAY Sándor [=Sarolta], *Régi magyar társasélet*, 1. köt., Bp., 1900, *Borosjenői Tisza István öngyilkossága*, 176.

21 DESSEWFFY, *i. m.*

22 VÖRÖS Károly, *Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében*, Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 3. köt., Veszprém, 1965, t 18. – A füredi prostitúcióról lásd bővebben: KATONA Csaba, *A szórakozás legális és illegális formái Balatonfüreden: éji zene, mulatság, szerencsejáték, prostitúció* = Győri Tanulmányok, 2001, Hedonizmus, 17–28 (24).

23 NAGY Ignác, *Honi képek Párviadal Buziáson* = Rajzolatok, 1836:78, 618.

A felvilágosodás mellett egészen más dolgok is terjednek. 1834-ben Trencsénteplic fürdőigazgatóságát azzal vádolja a katonai hatóság, hogy a „fürdőbeli kéjnlőket” nem ellenőrzik, s emiatt az ott időző s gyógyuló katonák közt terjed a bujasenyv. A szolgabíró szerint azonban épp a katonák a hibásak, akik „suttyomban egy luetikus kurvát hoztak magukkal Morvaországból”. A hatóság erre a nőt tartóztatja le, megvereti és kitoloncoltatja.²⁴

A vendégek cselédsége is gondot okozhat. 1857-ben egyenesen a pannonhalmi főapát kap figyelmeztetést „felsőbb helyről” a füredi „pénzszaroló és csapodár cselédek” miatt. (A fürdőhely a tihanyi bencés apátság birtok.) A szigorú rendeletet kiadó főapátnál viszont tiltakozik a tihanyi jószágkormányzó: „Elvetemült személyek Füreden nem tartózkodnak, az uraságok cselédjeinek pedig az uradalom nem parancsol. Méltóságod megnyugtatóra mondhatom, miként e dologban a legszigorúbban szoktam eljárni, de mindig ildomosan s lárma nélkül. Mily kérlelhetetlen intézetünk e régióban, kegyeskedjék onnan megítélni, miként a jövő saisonra csak azért nem szabad két – különben legügyesebb – szobalánynak visszajönni, mivel Pesten, hol jelenleg tartózkodnak, nem oly szerényen viselték magukat, mint azt az intézet jó hire s becsülete megkívánja.”²⁵

Három évtizeddel korábban még sokkal keményebb és civilizálatlanabb megoldással is élnek Füreden. Bezerédj István 1828 júliusában így tudósítja szüleit: „Ujság itt nincs egyéb, közönséges, és jelesebb emberek mindenféle excessusokat követnek el, a mellyek közt legnevezetesebb a Martin Oberstleutenant felesége, ki szoba lányát – gyanuból hogy 400 ftot lopott – mindenképp fentartván – utóbb férjfiak által mesztelenre vetkesztette – és szíj istrángokkal vallatás végett annyira össze korbácsoltatta, hogy élet halál között vagyon most is; – és nem is hagyta előbb abba a kínzást, míg a leány levelet nem adott magáru, hogy ő lopta el – mind igen bosszankodunk a csúnya párán.”²⁶

A pihenni érkezett, nyugalomra vágyó fürdővendégek igyekeznek mielőbb elfelejteni az ilyen „excessusokat”. Azok a nők, akik a kútnal meregetik a poharat, a Horváth-házban húzzák az ágyneműt, vagy virágot, szamócat árulnak vagy a nyári színház deszkáin lépnek fel, akárhogy is, a vendégek életét teszik kényelmesebbé. Persze vannak telhetetlen nyaralók is, akik nem elégednek meg a nők látványával – hallani is akarnák őket. A füredi panaszkönyvben dátum nélkül (1838-ban) és tintával olvashatatlanná tett aláírással valaki a következőket javasolja: „Igen kedves érdekű volna magyar nőkből álló éneklő társaságot évenként bizonyos fizetéssel meg hívni, kik musika szüntével akár a ligetbe akár más bájoló helyen magyar dalokat énekelnének.”²⁷ Hogy Füreden szerepelt volna ilyen

24 MAGYARI-KOSSA István, *Magyar orvosi emlékek*, 1. köt., Bp., 1929, 207.

25 SÖRÖS Pongrác, *A tihanyi apátság története*, Bp., 1911, 490. (A pannonhalmi Szent Benedek-rend története, szerk. ERDÉLYI László, 11. köt.)

26 BEZERÉDJ István levele, kézirat, ENDREI Walter gyűjteménye.

27 *Panaszok...*, 56. lev. – Idézi KULCSÁR, i. m., 183.

női kar, nem tudjuk. Mindenesetre a nyilvános helyen működő női zenészek már ebben a korban megjelennek, utóbb épp kávéházak és promenádok közönségét szórakoztatva, s a sétának immár nem részesei, hanem a „háttér-infrastruktúra” részei. A fürdőhelyek virágkorának véget vető világégés első hónapjaiban éppen egy ilyen női zenekar kapcsán mereng el – egyébként elég zavaros írásában – a *Nyugat* hasábjain Lakatos László a fürdőhelyek koronázatlan királynőjéről, a lengyel arisztokrata hölgyről:

Egy sebesült honvédhuszár beszélte el éppen ma, hogyan reszketett előttük egy orosz kastély szép úrnője. Térdre rogyott előttük és most ijedten markol szívembe a kérdés nem lengyel volt ez [recte: volt-e] az a hölgy... Mert oh, nincs finomabb a lengyel nagyhölgyeknél. Fürdőhelyen szép szeptemberi esteken, szerelemvilágos tengerek partján, milyen hamvas a válluk, a szép hajuk olyan fekete, hogy az már szinte kéklík a sok sűrű tömött feketeségtől, a szemük gőgös, az ajkuk mégis kérő, a kezük gyönyörű esti virág, a gyengédszín harisnyába bújtatott lábuk a legfinomabb érzékiségnek epedő, síró költeménye. Az ékszereik, a ruháik, a hazugságaik! És milyen a járásuk! Aki nagyon szép, annak csak úgy volna szabad lépkednie, ahogyan a lengyel hölgyek szoktak. De ki tud még úgy lépni, mint a Polonéz...²⁸

28 LAKATOS László, *Polonaise*, Nyugat, 1914, 18–19, 297–300.